

מבט על, גיליון 752, 1 באוקטובר 2015

האם המעורבות הרוסית בסוריה משנה את כללי המשחק ומשמעויותיה לישראל

אודי דקל וצבי מגן

המעורבות הרוסית במשבר בסוריה מהווה מעצב אסטרטגי חדש במערכת האזורית המזרח תיכונית ובמערכת הבינלאומית. למהלך זה תהיינה השלכות ניכרות הן על מאזן הכוחות והיריבויות במלחמת האזרחים בסוריה והן מבחינת המאבק בין המעצמות על ההשפעה בעולם. גם ישראל מושפעת מהשלכות אלה, לנוכח שינויי ביחסי הכוחות ולאור הסיכון של התנקזות סך הלחצים הפנים-סורי לעבר דרום סוריה ורמת הגולן.

ההתערבות הצבאית הרוסית בסוריה הוכנה בקפידה, וכנראה בתיאום עם איראן, הגם שלהתפתחות זו נלווה היבט של הפתעה. הנשיא ולדימיר פוטין רואה עדיין במשטר אסד מרכיב חיוני בפתרון בעיית האסלאם הקיצוני והבאת מלחמת האזרחים בסוריה לידי סיום וטוען, כי העולם אינו מבין את תפקידו החשוב של הנשיא אסד בלחימה בטרור הג'יהאדי. עם זאת, יודגש, כי בשלב זה מדובר בכוחות רוסיים ייצוגיים, המיועדים להגן על המאחז של שלטון אסד בגזרת החוף הסורי וחבל לאד'קיה, בו מרוכזת העדה העלאוויית, לסייע לכוחות אסד באמצעות תקיפה מהאוויר של מאחזי המורדים, וכן לחמש ולהדריך את כוחות צבא סוריה הנאמנים לנשיא אסד. למרות שפעילות זו מלווה במסרים רוסיים על אודות הכוונה להילחם ב'מדינה האסלאמית', גיחות התקיפה הראשונות של מטוסי חיל האוויר הרוסי נועדו לפגוע בארגונים האחרים, המתנגדים לאסד. נוסף לכך, סדר הכוח הרוסי והרכבו (בשלב זה) אינו מתאים ללחימה, בעיקר קרקעית, נגד כוחות 'המדינה האסלאמית'. וברקע הדברים, רוסיה הודיעה על כינון קואליציה מקבילה לזו שמובילה ארצות הברית נגד 'המדינה האסלאמית' והזמינה הצטרפות לתכניתה ולמהלכיה.

התפתחות זו יוצרת אתגר משמעותי לארצות הברית ולמדיניות הנשיא אובמה במזרח התיכון, כמו גם למדיניות נוספות באזור, ובכללן ישראל. יוזכר, כי ההתערבות הרוסית בסוריה מתרחשת בהמשך לפעילות מדינית נמרצת של רוסיה באזור, שרשמה הישגים בקידום היחסים הדיפלומטיים עם מרבית מדינות האזור. בתוך כך, רוסיה מיצבה עצמה כמובילת המאמצים לפיוס הפנימי בסוריה: רק בחודשים האחרונים נערכו שני סבבי שיחות בין הצדדים היריבים, בשושבינות רוסי, ונערכו הכנות לסבב נוסף של שיחות בשיתוף האו"ם. נראה, שהמהלך הרוסי, המתבצע במסווה של לחימה 'במדינה האסלאמית', מעבר להצלת משטרו של אסד, מכוון לקדם את שאיפותיה הגלובליות של רוסיה ולקדם את חתירתה לתפקיד בכיר בזירה הבינלאומית. לא בכדי השווה פוטין את הנסיבות הנוכחיות לתקופת מלחמת העולם השנייה ולצורך בגיבוש הבנות בין המעצמות, בדומה להסכם יאלטה, שנחתם בארמון הקיסרי בחצי-האי קרים, ואשר נועד לחלק את אזורי ההשפעה ביניהן לאחר המלחמה. פוטין רואה בנכונותו להתערב ישירות בביצה הסורית דרך להפוך את המשבר במדינה זו למנוף השפעה, שיקנה לרוסיה עמדת כוח מול המערב ויסייע לה להשיג הקלות בלחצים המופעלים עליה עקב מדיניותה במשבר באוקראינה.

המפגש בין הנשיאים הרוסי והאמריקאי, בחסות עצרת האומות המאוחדות, נועד לבנות בסיס של הבנות חדשות בין המעצמות, תוך ניסיון של פוטין להשיג הכרה אמריקאית ומערבית למעורבות הרוסית הצבאית בסוריה. הצדדים דנו בגיבוש שיתוף פעולה במאבק ב'מדינה האסלאמית', אך הנשיא הרוסי מצדו חתר לשרטט מרחבי השפעה מוסכמים. קידום הסדר לפיוס בסוריה, לרבות עתידו של אסד, הוא כלי משני בלוח השחמט העולמי בין רוסיה לארצות הברית. בדברים שנשא בעצרת האו"ם, התקשה הנשיא אובמה להעניק לאסד מעמד של חלק מ'הפתרון' ושב והזכיר, כי מלחמת האזרחים פרצה בשל תגובה ברוטאלית של המשטר להפגנות לא-אלימות, שנערכו במטרה לקדם תהליך דמוקרטי במדינה. לפיכך, אובמה אינו יכול להסכים לעמדתו של פוטין, הגורסת שרק משטר כשל אסד, שאינו דמוקרטי, יוכל לשמר את סוריה כשחקן מדינתי ולקיים בה ריבונות אינטגרטיבית. מכאן, שגם אם פוטין רחוק מלהשיג את מלוא מבוקשו, המצב הנוצר ייחשב בכל זאת כהישג מבחינתו. רוסיה חיזקה את מעמדה כשחקן דומיננטי בסוריה, בעוד הנשיא אובמה והמערב מפגינים אזהרת יד בטיפול במשבר. אולם, גם רוסיה, ללא שיתוף המערכת הבינלאומית, תמצא את עצמה שקועה במשבר הסורי. לכן צפוי שמוסקבה תעדיף לקדם הבנות עם ארצות הברית בפרט והמערב בכלל בהקשר זה.

האם נוסחה תפיסה אסטרטגית רוסית מגובשת למעורבות במשבר הסורי?

א. הסדר עתידי בסוריה – האם רוסיה תתמוך בחלוקתה של סוריה, תוך השארת אזור החוף בשליטה רוסית, או שמא תפעל לשימור שלמותה, בשיתוף פעולה עם שחקנים נוספים? בהקשר זה רלוונטי התאום הרוסי-איראני ותפקידה של איראן במרחב. איראן אינה רואה בהכרח את האינטרסים הרוסיים באזור כתואמים את אלה שלה. עם זאת, קיימת הסכמה בין רוסיה ואיראן לגבי חשיבותה של השמירה על ליבת "סוריה הקטנה", הכוללת את דמשק, הציר ממנה צפונה – לחומץ, חמה וחלב, עוטף לבנון וגזרת החוף הסורי. בשטח זה מרוכזים כשמונים אחוזים מהאוכלוסייה הסורית, למרות שגודלו כשלושים אחוזים בלבד.

משטח המדינה. על השליטה בו אין בכוונת הקואליציה הרוסית-איראנית-סורית לוותר. לעומת זאת, הרוסים אינם רוצים לשחוק את עצמם בלחימה קרקעית במזרח סוריה – אזור השליטה של 'המדינה האסלאמית' – אלא מעדיפים לבלום את התפשטותה מערבה, לעבר המרכזים העירוניים העיקריים בסוריה. שאלה נוספת היא, האם תתקש רוסיה על הגנתו של אסד או תוותר עליו, למען הסדר עם המערב והאופוזיציה למשטרו. לא מן הנמנע, שהמהלך המהיר של ההתערבות הצבאית הרוסית בסוריה נועד גם לטרפד עסקה, שנרקמה בין השחקנים המערביים בסוריה, ותכליתה להוריד את הנשיא אסד מכיסאו.

ב. המאבק ב'מדינה האסלאמית' – השאלה המרכזית היא, האם תפעיל רוסיה את צבאה בלחימה קרקעית נגד 'המדינה האסלאמית' (שמוערכת כדרך הפעולה האפקטיבית היחידה במאבק נגדה). כפי הנראה בשלב זה, רוסיה תבחר להימנע מפעילות קרקעית ותעדיף להפעיל כוחות יבשה סוריים ואיראניים, וכן את כוחות חזבאללה ומליציות שיעיות, בסיוע אווירי רוס, נוסף ליעוץ צבאי לצבא סוריה וחימושו באמצעי לחימה חיוניים. כאמור, רוסיה חותרת ללכד קואליציה בינלאומית חדשה וכבר הציגה את איראן, עיראק וסוריה כשותפיה במערכה, ובהמשך אף להצטרף מעמדת כוח לקואליציה נגד 'המדינה האסלאמית' שבהובלת ארצות הברית. אולם, בכל תרחיש, רוסיה אינה צפויה לוותר על דומיננטיות בזירה הסורית ובמהלכים שמטרתם לעצבה לאחר מלחמת האזרחים, וגם לא על אחיזתה במזרח התיכון.

ג. מעמדה הבינלאומי של רוסיה – במהותו, מהלך ההתערבות הרוסית מכוון לאתגר את האינטרסים המערביים בזירה, בדגש על אלה של ארצות הברית. הנשיא פוטין מנסה לבנות לעצמו דימוי של זה שהתנדב להציל את המזרח התיכון, לאחר שארצות הברית גרמה לכאוס האזורי. בתוך כך, רוסיה פתוחה לדיאלוג עם המערב שתכליתו לקדם את האינטרסים הגלובליים שלה.

השלכות לישראל

ישראל, שלא כמו יתר השחקנים האזוריים והמערכת הבינלאומית בכלל, אינה מביעה עמדה בייחס להסדר עתידי בסוריה. ממשלת ישראל, בנקטה מדיניות של 'עמידה מנגד', מבטאת הערכה, כי כל פעילות יוזמת ופרו-אקטיבית מצדה, למעט סיכול פעולות טרור והעברות נשק מתקדם לחזבאללה, תסבך את ישראל בסוריה, בעוד אין בידיה מנופי השפעה אפקטיביים. עד כה, ישראל "נהנית" ממצב של "כמעט אי-זליגה" של האירועים בסוריה לתחומה. הערכת המצב הישראלית רואה באיראן ובהשפעה האיראנית בסוריה ובלבנון את האיום המרכזי כלפיה, שהוא חמור יותר מהאיום הגלום ב'מדינה האסלאמית' או בגורמים סלפים-ג'יהאדים אחרים. השאלה היא, האם המעורבות הרוסית משנה את תמונת המצב מבחינת ישראל, וכיצד תוכל להפיק מהתפתחות זו תועלות, מעבר ל'בקרת נזקים'. ראש הממשלה נתניהו ביקר במוסקבה, כשהוא מלווה ברמטכ"ל איזנקוט, במטרה להגביר את התאום המבצעי בין המדינות, למנוע חיכוך והערכות שגויות, כמו גם להשיג מחויבות רוסית למנוע העברת אמצעי לחימה מתקדמים, המיועדים לצבא הסורי, לידי כוחות חזבאללה בלבנון ובסוריה. לרוסיה אינטרס מובהק להימנע מהתנגשות עם ישראל, בוודאי במישור הצבאי. על כן, נראה שרוסיה תקפיד לפחות על התאום הצבאי, עליו הוסכם בביקור.

הנסיעה הבהולה של נתניהו למוסקבה הקשתה על קיום הערכת מצב מעמיקה, שהייתה אמורה לבחון את המשמעויות הרחבות של המעורבות הרוסית בסוריה. הערכת מצב זו אמורה לבחון האם חל שינוי ביכללי המשחק' במשבר העמוק וחסר המוצא בסוריה? כן יש להעריך מהם התרחישים, שעל ישראל להתכונן לקראתם? שאלות נוספות הן: האם באמצעות המעורבות הרוסית ניתן לצמצם את ההשפעה האיראנית הגוברת בסוריה ובלבנון, למרות שמוסקבה וטהראן מתואמות ביניהן? האם ישראל צריכה להצביע על הפתרון המועדף מבחינתה בסוריה? האם זה הזמן להגביר את השפעתה של ישראל בדרום סוריה וברמת הגולן, כדי למנוע התנקזות של גורמים קיצוניים סלפים-ג'יהאדים למרחב זה? כמו כן, יש לברר את מהות הלחימה נגד 'המדינה האסלאמית', שרוסיה מתכננת, והאם בכוונתה לפעול, בשילוב או לפחות בתאום עם הקואליציה האזורית-מערבית שבהובלת ארצות הברית? מה מקומה של ישראל בקואליציות אלה? (ברי שאין מקום לישראל בקואליציה רוסית-איראנית).

הערכת המצב צריכה הייתה לבסס המלצה לראש הממשלה להציב לרוסיה דרישה לחלוק עם ממשלת ישראל תכניות ויוזמות להסדר העתידי בסוריה, לגבי שינוי יחסי הכוחות הפנימי במדינה, וכן תכניות למנוע דומיננטיות איראנית בסוריה, בסיוע חזבאללה ובסמוך לגבול ישראל. על ראש הממשלה לחתור להכרה רוסית באינטרסים נוספים של ישראל ובכללם הצורך למנוע התבססות של גורמי טרור סלפים-ג'יהאדים באזור הגבול ברמת הגולן. למרות ההבטחות הרוסיות, כי אין בכוונת רוסיה לאתגר צבאית את ישראל, ימים יגידו אם תקוים ההבנה הרוסית להימנע מהצבה על אדמת סוריה מערכות נשק, הפוגעות בעליונות הצבאית הישראלית, כגון טילי קרקע-אוויר מסוג S-300. בכל מקרה, על ישראל להתכונן גם לאפשרות של הסתבכות צבאית רוסית בסוריה, אשר תביא לתגבור משמעותי של הנוכחות הצבאית הרוסית ושל הסיוע לצבא אסד, לאיראן ולחזבאללה, ובכלל זאת באמצעים שיאיימו על ישראל – הגם שלעת עתה, אין בכוונתה של רוסיה לאתגר את ישראל, ואף להיפך – היא מעוניינת בהבנות ושיתוף פעולה עמה בניהול המשבר הסורי. זאת ועוד, אין להוציא מכלל אפשרות היווצרות ניגודי עניינים בין איראן לרוסיה לגבי חתירתה של איראן להגביר את השפעתה בסוריה, ולאור מודעות רוסית לרגישות הישראלית לנוכחות איראנית באזור.